

НАРОДНІ ЗВИЧАЇ НА ЯРМАРКАХ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

Віталіна Юрченко

Перебуваючи в жовтні 2017 року в експедиції на Слобідській Україні (зокрема в Ізюмському (м. Ізюм, сс. Кам'янка, Студенок), Куп'янському (сс. Сенькове, Кругляківка), Борівському (с. Загризове) та Барвінківському (сс. Велика Комишуваха, Грушуваха) районах Харківської області), авторка цього повідомлення зібрала цінний етнографічний матеріал, який здебільшого стосується традицій і сучасних особливостей проведення ярмаркової торгівлі в досліджуваному регіоні. Основну частину матеріалу становлять дані, отримані від інформаторів (опитано 17 респондентів) в ході інтерв'ю і бесід. Для відтворення етнографічних явищ, які були в минулому й побутують нині, а також особливостей матеріальної культури населення регіону було застосовано фотографування. Більшість респондентів — це сільські мешканці 1920–1940-х, а троє респондентів — 1950–1960-х років народження. Треба зазначити, що місцеві мешканці досить легко йшли на контакт, були відкриті до співпраці.

Слід зауважити, що в досліджуваній місцевості часто проходили ярмарки (у другій половині XIX ст. регіон за кількістю проведення ярмарків посідав перше місце). Особливістю традиційних слобідських ярмарків було те, що на них продавали багато товару з інших країн, зокрема, квітчасті хустки з бахромою, парчу, картаті хустинки тощо. У процесі збирання матеріалу було зафіксовано інформацію про народні звичаї традиційного українського ярмарку й розширено знання про них. Найяскравіше народні звичаї простежувалися при купівлі-продажу худоби, що була важливою категорією товарів на ярмарку як неодмінний атрибут будь-якого господарства. Вибираючи, наприклад, корову, господарі передусім дивилися на її зовнішній вигляд і запитували про якість молока. За свідченням респондентів, «якщо хвостик у корови тупий і жовтий, то мо-

лока буде багато, і воно буде жирне, а якщо гостренький і синій — буде як вода». У доброї корови у вухах має бути сірка, а якщо все вимито й чисто, то не буде ні масла, ні сметани. Респонденти також зазначають, що «корова показує на рогах, скільки їй років, а кінь — по зубах» (с. Студенок). Скільки горбиків на рогах, стільки корові й років. Поганою прикметою було купувати без вуздечки коня і без налігача вола чи корову. Корову продавали обов'язково з налігачем, бо вважалося, що без налігача і корова без молока — «корова налігана повинна бути». Лише один респондент зауважив, що купувати корову на м'ясо можна було без налігача (с. Велика Комишуваха). Якщо хазяїн був добрий, то він продавав худобу з налігачем і проводжав покупця словами: «У мене вона була гарна, хай і у вас буде добра. Щоб у вас було багато молока і щоб мене не проклинали» (с. Студенок). Могли казати просто: «Хай тобі щастить»; «Бери, нехай тобі буде в "пользу"» (с. Велика Комишуваха). Або ж навпаки, продавець міг казати: «Нехай тобі корова, а мені молоко». За спогадами одного респондента, зазвичай це справджувалося й доводилося таку корову продавати на м'ясо. Оглядаючи коня на ярмарку, йому заглядали в рот, аби переконатися, чи є в нього зуби. «Якщо зуби з'їдені — то старий, якщо зуби є — то молодий». На ярмарку господарі старалися також продати старих волів, а купити собі молодих. Важливим елементом торгу при купівлі худоби, як зазначали респонденти, було рукобиття. Після того як домовилися щодо ціни, «той, що продає, держить руку, а той, що купує, б'є по руці й каже: "Спасибі Вам за таких волів!"». Однією з характерних рис укладання торговельної угоди було розпивання могоричу на знак її закріплення та підтвердження чинності, який розпивали на ярмарковій площі, часто в гарбах чи бричках.

На могорич продавець та покупець складалися грошима. На основі зібраних польових матеріалів можемо стверджувати, що впродовж XX ст. в регіоні звичаї купівлі-продажу худоби збереглися у своєму традиційному вигляді.

Важливу групу на ярмарках становлять також звичаї, які були пов'язані з розрахунком за товар. За спогадами респондентів, на традиційному ярмарку побутувало явище «давати на борг», коли покупцеві давали товар у борг і дозволяли розрахуватися через рік, коли мав відбутися наступний ярмарок. Характерною особливістю українців було те, що при купівлі товару вони полюбляли поторгуватися: «Поторгуватись — це свято!» Про поширення на ярмарках Слобожанщини давньої форми безгрошового обміну (так званої мінової торгівлі) як початкової форми торгівлі, що має давнє історичне коріння, респонденти, на жаль, розповіли мало. Вони лише повідомили, що існував звичай обмінюватися за принципом «доплати» — коли обмінювалися товаром і обмін був не рівнозначним, то додавали кошти до повної його вартості.

На ярмарках України другої половини XIX — початку XX ст. яскраво проявлялися народні звичаї та обряди, що здійснювалися ярмарчанами незалежно від торговельних відносин між ними. Отже, ярмарок ставав центром молодіжного дозвілля. Молодь збиралася у великі гурти, співали українських пісень (відбувалася ніби репетиція колективного співу) і веселилися. Ярмарок приваблював мешканців з навколишніх сіл і міст, тому був важливою ланкою в налагодженні стосунків між неодруженими хлопцями і дівчатами. Батьки, у яких були неодружені діти, часто укладали угоди про їхнє одруження на ярмарку. Кажали, що «пропили на ярмарку», тобто засватали. Угода супроводжувалася рукобиттям і роз-

пиванням могоричу. Це означало, що долю майбутньої пари вирішено. Окрім виконання торговельної та економічної функцій, ярмарки були яскравими ілюстраторами різноманітних форм народних розваг. Поширеною розважальною формою на ярмарку в с. Велика Комишуваха були виступи циркачів, фокусників, шарманщиків, що приїздили з міста, а також лірників, яких називали «старцями». Упродовж XX ст. у традиційній ярмарковій культурі відбулися зміни. З огляду на зібрані відомості, стає очевидним, що ярмарок почав втрачати вияв обрядово-звичаєвої культури.

Про те, як проводилися ярмарки в радянський період, свідчень, на жаль, зафіксовано небагато. Опираючись на поодинокі спогади інформаторів, доходимо висновку, що в той час потреби населення в господарчих товарах, продуктах часто задовольняли магазини й містечкові базари, тому роль ярмарків як важливих торговельних центрів зменшувалася.

За свідченнями респондентів, ярмарки (принаймні їх так називають, часто плутаючи з базарами місцевого значення) нині проходять в Куп'янську, Сеньковому, Петровську, Слов'янську, Горлівці. Їхня роль, найімовірніше, зводиться до задоволення матеріальних потреб населення, а традиційна форма вже втрачена. Часто такі ярмарки приурочені до якогось свята чи події в селі (наприклад, ярмарок у с. Велика Комишуваха відбувається під час святкування Дня села).

Під час експедиції відчутною була підтримка директора Ізюмського краєзнавчого музею ім. М. В. Сібільова О. Махортової, завідувача бібліотеки с. Кам'янка І. Пентюх, учительки історії Грушуваської загальноосвітньої школи І—ІІІ ступенів Л. Прохоренко, яким висловлюємо щиро подяку.